

УДК 65.011.1

DOI 10.32755/sjeducation.2019.02.071

Кобальчинська Є. О.,

старший викладач,

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна;

Балан О. С.,

доктор економічних наук, професор,

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено, що галузь машинобудування є джерелом економічного зростання національної економіки та визначає перспективи її інноваційного розвитку на основі високотехнічних технологій. Встановлено, що оцінку потенціалу підприємства необхідно проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного дослідження. Доведено, що при комплексній формі оцінки потенціалу досліджуються всі складові елементи потенціалу, які інтегруються в єдиний показник, основним методом інтеграції є експертний або рейтинговий. При поетапній оцінці акцентується увага на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку.

Визначено, що ефективний механізм оцінки використання машинобудівного потенціалу промислового підприємства повинен відповідати загальній стратегії, сформованій на основі оцінки показників та критеріїв його ефективності.

Ключові слова: потенціал, машинобудування, стан галузі, регіон, стратегія, формування, критерії, показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії потенціалу підприємства, питанням його оцінювання і різних аспектів управління та оцінки присвячено наукові праці вітчизняних вчених: О.М. Анісімової, Є.А. Бельтюкова, І.М. Герасименко, І.З. Должанського, Т.О. Загорної, І.А. Ігнатєвої, Н.С. Краснокутської, Є.В. Лапіна, О.І. Олесюка, Л.Д. Ревуцького, І.М. Рєпіної, Г.Г. Савіної, О.С. Федоніна, А.В. Череп та інших. Серед зарубіжних учених таким дослідженням приділяється увага в роботах В.Н. Авдєєнко, Ю.Ю. Донця, В.А. Котлова, Р.В. Марушкова, Є.В. Попова, М.К. Старовойтова, П.А. Фоміна, В.Л. Ханжиної та інших.

Метою статті є визначення основних напрямків формування сучасної системи оцінки використання потенціалу машино-

будівельного підприємства, яка повинна стати частиною стратегії розвитку підприємства та впливати на зростання ефективності виробничої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на існування різних підходів до визначення категорії потенціалу підприємства, його складових та способів оцінювання, узагальненого оформлення цих знань у вигляді теорії, яка б давала уявлення про особливості управління здатностями та розвитку можливостей підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища, не сформовано.

Проблеми, які пов'язані з формуванням, оцінкою і використанням виробничого потенціалу, розглядаються фрагментарно.

На рис. наведено схему формування структури потенціалу промислового підприємства.

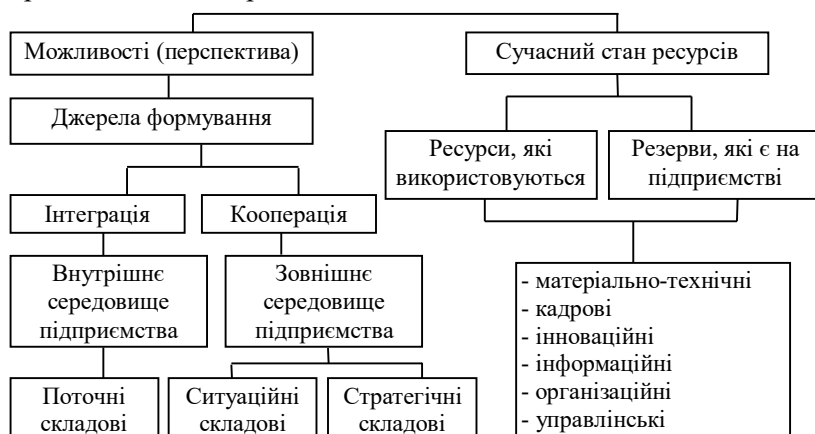

Рис. Формування структури потенціалу промислового підприємства

Серед інших галузей господарства машинобудування вирізняється матеріаломісткістю та капіталомісткістю. Тому в сучасних умовах необхідно приділити значну увагу процесам залучення, розміщення й використання ресурсів підприємств та формування і оцінки реалізації потенціалу машинобудівного підприємства.

Машинобудування є однією з великих комплексних галузей промисловості України. На галузевих підприємствах зайнята понад третина промислового персоналу країни. Машинобуду-

вання є основою технічного і технологічного прогресу країни. В Україні розвинуте багатопрофільне машинобудування, підприємства якого формують складний взаємопов'язаний машинобудівний комплекс.

Машинобудування створює сучасну активну частину виробництва засобів – обладнання, пристрої, засоби праці, і від цього, в свою чергу, залежить рівень і розвиток науково-технічного прогресу у всіх без винятку галузях економіки країни.

Підвищення ефективності машинобудівного виробництва визначається не лише впровадженням у виробництво нових типів машин і устаткування, вдосконаленням його галузевої структури, реконструкцією та технічним переозброєнням, але і в здатності підприємств реалізувати ресурси, резерви та інші можливості, які є на підприємстві для вдосконалення управління потенціалом промислового підприємства.

Водночас саме машинобудівні підприємства є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. За рахунок зниження зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів.

У машинобудівній галузі на сьогодні зосереджено понад 15 % вартості основних засобів і близько 6 % оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22 % кількості найманих робітників. Основна частина підприємств (90 %) є приватизованими, причому більше 80 % з них є повністю викупленими [3].

Також слід зазначити, що за останні п'ять років кількість збиткових підприємств промисловості перевищила 30 % від загальної кількості збиткових підприємств України; рентабельність виробництва становила лише близько 5 % [4].

Статистичні дані свідчать, що більшість українських підприємств перебуває в кризовому стані, на пізніх стадіях кризи та є потенційними банкрутами 30 % з них. Тому на сьогодні дуже актуальним є питання формування сучасної системи оцінки використання потенціалу машинобудівельного підприємства.

У розвинених країнах машинобудування становить 30–50 % загального обсягу випуску промислової продукції, і що забезпе-

чує технічне переоснащення промисловості кожні 8–10 років. Частка продукції машинобудування у ВВП країн Євросоюзу становить 36–45 %, в США – 10 %, у Росії – 18 %.

В Україні питома вага машинобудування становила 11,6–15,1 %, що значно менше [5].

Ознаками сталого розвитку є фінансова стабільність і/або здатність повертатись на траєкторію стабільного зростання після негативних впливів. Як бачимо, за цими критеріями розвиток машинобудівної промисловості України не можна характеризувати як стійкий, адже починаючи з 2014 р. мають місце глибокі кризові явища.

На прикладі промислових підприємств м. Київ, Київської області та Причорномор'я (табл.) можна зазначити, що обсяг реалізованої промислової продукції за три роки поступово підвищується, така ж тенденція і на підприємствах Причорномор'я, але це пов'язано також з інфляційними процесами. Питома вага південного регіону в загальному обсязі промислової продукції знижується.

Таблиця

**Обсяг реалізованої промислової продукції
за регіонами за 2015–2017 роки [4]**

Регіони	Обсяг реаліз. пром. продукції без ПДВ та акцизу, млн грн	Питома вага регіону в загальному обсязі промислової продукції, %	Обсяг реаліз. пром. продукції без ПДВ та акцизу, млн грн	Питома вага регіону в загальному обсязі промислової продукції, %	Обсяг реаліз. пром. продукції без ПДВ та акцизу, млн грн	Питома вага регіону в загальному обсязі промислової продукції, %
	Усього за 2015 рік		Усього за 2016 рік		Усього за 2017 рік	
Україна	834133,7	100	1767093,3	100	2153031,3	100
Київська	37447,9	4,5	82596,1	4,7	94319,4	4,4
Миколаївська	18530,0	2,2	44781,4	2,5	51013,4	2,3
Одеська	25191,0	3,0	45256,5	2,6	53395,8	2,5
Херсонська	11359,5	1,4	23543,5	1,3	26007,3	1,28
м. Київ	70267,9	8,4	148383,3	8,4	172786,5	8,0

За даними річної звітності в Одеській області, в регіоні здійснюють машинобудівну діяльність 132 підприємства.

У машинобудуванні виробництво продукції в січні-серпні 2018 р. виросло на 4,1 % за рахунок виробництва залізничних локомотивів і рухомого складу; оптичних приладів і фотографічного устаткування, електричного освітлювального устаткування, інших машин і устаткування спеціального призначення, інструментів і устаткування для виміру, дослідження і навігації, виробництва машин і устаткування для сільського і лісового господарства, інших машин і устаткування загального призначення, металообробних машин і верстатів, повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування, дротів, кабелів і електромонтажних пристроїв.

Водночас скоротилися обсяги випуску продукції у виробництві комп'ютерів і периферійного устаткування, електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільної і контрольної апаратури, іншого електроустаткування кузовів для автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів, машин і устаткування загального призначення, побутових приладів.

Фінансовим результатом до оподаткування великих і середніх підприємств машинобудування за підсумками січня-березня 2018 р. став прибуток в обсязі 32,1 млн грн, що менше в порівнянні з аналогічним періодом минулого року на 47,6 %.

У першому півріччі 2018 року обсяг капітальних вкладень у машинобудування становив 118,9 млн грн, що на 56,4 % більше обсягів за відповідний період 2017. Інвестування підприємств по виробництву електричного устаткування збільшилося в 2,1 рази, по виробництву комп'ютерів, електронній і оптичній продукції на 56,6 %, по виробництву автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – на 36,0 %. Водночас зменшилися обсяги інвестування підприємств по виробництву машин і устаткування інших груп – на 4,3 %.

Середньомісячна номінальна заробітна плата одного середньооблікового штатного працівника в січні-липні 2018 р. становила 9 254 грн (114,6 % від середнього рівня по промисловості області) і виросла в порівнянні з відповідним періодом попереднього року на 17,1 %.

Проблеми ефективності функціонування підприємств усе частіше пов'язують з використанням потенціалу, і ситуація, за

якої визначено показники ефективності діяльності, досягаються за рахунок зниження потенціалу, визнаються неприпустимою.

Наявність значних за масштабом виробничих потужностей, унікального устаткування і фахівців у поєднанні зі слабким знанням ринку і озлобленням конкуренції дозволяє говорити про те, що підприємства реального сектору слабо використовують свій потенціал.

Потенціал підприємства найчастіше розкривається через сукупність характеристик: реальні можливості, обсяг ресурсів і резервів, здатність до використання потенціалу, рівень і результати його реалізації. Ресурси підприємства, які формують потенціал виробничого підприємства, можна поділити на такі групи:

- основні та оборотні виробничі фонди;
- трудові ресурси;
- інтелектуальні ресурси;
- природні ресурси;
- інформаційні ресурси.

Виробничі можливості розглядаються як можливості підприємства на різних технологічних рівнях виробляти продукцію й оптимально та ефективно використовувати ресурси, які має підприємство. Виробничі можливості відображають не тільки функціональні можливості та якість ресурсної бази, але і створюють умови щодо реалізації цієї якості.

Про рівень використання виробничого потенціалу машинобудівного підприємства дозволяє говорити про результати реалізації своїх можливостей. Аналіз використання потенціалу машинобудівного підприємства здійснюється, виходячи з можливих результатів таких показників: коефіцієнти ефективності використання потенціалу, якісні характеристики потенціалу, показники синергії. Підсумки діяльності підприємства та його позиції в ринковому середовищі, інвестиційна і кредитна привабливість оцінюються головним чином за фінансовими показниками. Водночас економісти та менеджери-практики все частіше звертаються до загальної оцінки потенціалу промислового підприємства.

Оцінку потенціалу підприємства необхідно проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного дослідження.

При комплексній формі оцінки потенціалу досліджуються всі складові потенціалу, які інтегруються в єдиний показник. Основні методи інтеграції показників – експертний або рейтинговий.

При поетапній оцінці акцентується на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку.

Виробничо-технологічний потенціал промислового підприємства важливий для підтвердження здатності підприємства випускати конкурентоздатну продукцію на основі використання наявних основних засобів і технологій, тобто визначають конкурентоспроможність потенціалу.

Основні методики містять узагальнені висновки щодо діяльності об'єкта, засновані на принципі системності. Рекомендується розглядати процес оцінки за такими основними елементами:

- а) об'єкт оцінки;
- б) суб'єкт оцінки;
- в) критерій;
- г) показник (система);
- д) одиниці (шкала) виміру;
- е) оцінка.

Оцінка конкурентоспроможності потенціалу підприємства може здійснюватися різноманітними методами, які поділені на окремі групи за певною ознакою, тобто класифіковані. Найчастіше такою ознакою є форма представлення результатів оцінки, відповідно до якої виділяють: графічні, матричні, розрахункові та комбіновані (розрахунково-матричні, розрахунково-графічні) методи.

Методика оцінки рівня використання потенціалу повинна включати: мету, завдання, об'єкт системи оцінки, аналіз наявних методів вимірювання рівня використання потенціалу, обґрунтування вибору підходу до оцінки, відображати трансформацію механізму оцінки відповідно цілям аналізу, результати оцінки та розкривати напрямки і резерви подальшого зростання виробничого потенціалу підприємства.

Оцінка рівня використання потенціалу розглядає систему показників, які відображають обсяг наявних ресурсів, рівень їх

використання, конкурентоспроможність продукції, рівень ефективності процесів управління та організації виробництва, стан і розвиток системи інформаційного забезпечення і т. ін.

Оцінку необхідно проводити за усіма елементами потенціалу, які відображають основні параметри господарської діяльності підприємства.

Під час обрання методики оцінки необхідно враховувати мету та об'єкт оцінки виробничого потенціалу. Одним з таких методів, що забезпечують комплексну та якісну оцінку, є статистичні і математичні методи. Вони надають можливість, крім динаміки використання потенціалу, вивчати зміну таких результатів.

Одним з таких методів, на наш погляд, для отримання початкових повних кількісних і якісних характеристик показників можливо використовувати інструменти сучасного факторного аналізу, що відображає окремі аспекти використання і розвитку елементів виробничого потенціалу підприємства. Цей метод найбільше відповідає цілям, завданням і потребам, які пред'являють до оцінки використання виробничого потенціалу підприємства.

Сутність факторного аналізу полягає у відборі та обґрунтованні системи ключових окремих показників, які відображають стан основних елементів потенціалу.

Показники можуть бути представлені в абсолютних і відносних величинах. Факторний аналіз надає можливість використовувати часткові, групові, інтегральні і підсумкові критерії, при цьому враховувати аналіз і динаміку їх у просторі та часі. Таким чином факторний аналіз дозволяє максимально спостерігати рівень використання потенціалу і тенденції розвитку за всіма структурними елементами потенціалу підприємства.

Висновки. Машинобудування є одним з джерел економічного зростання кожної держави, коли воно базується на високотехнологічному виробництві.

У розвинених країнах машинобудування становить 30–50 % загального обсягу випуску промислової продукції. Однак розвиток машинобудівної промисловості України не можна характеризувати як стійкий, адже починаючи з 2014 р. мають місце глибокі кризові явища.

Тому актуальним є питання формування сучасної системи оцінки використання потенціалу машинобудівельного підприємства.

Механізм оцінки використання машинобудівельного потенціалу повинен бути частиною загальної стратегії зростання ефективності виробничої діяльності і враховувати принципи формування цієї системи на підприємстві.

Завдання механізму оцінки полягає у відображенні комплексного стану всіх складових потенціалу і факторів, які впливають на виробництво. Тому в кожній методикі оцінки рівня використання потенціалу необхідно розглядати завдання забезпечення ефективності виробництва і систему кількісних і якісних показників діяльності машинобудівельного підприємства.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

2. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.

3. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Август Трейд, 2018. 558 с.

4. Статистична інформація / Державний комітет статистики України URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

5. Тютюнник І. В., Міщенко В. А. Аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2015. № 28. С. 109–112.

Kobalchynska Ye., Balan O.

FORMING OF SYSTEM OF ESTIMATION OF THE USE OF POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

The long-term Sustainable Development Strategy Ukraine-2020 has been developed for the period up to 2020 and also the approved Concept of the National Targeted Economic Program for Industrial Development for the period up to 2020 (order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.07.2013. N 603-p) are focused on successfully meeting the challenge of accelerating economic growth and moving to an innovative development model.

Therefore, the role and importance of industry and its main component - mechanical engineering, are growing. Mechanical engineering is a source of economic growth that identifies opportunities and prospects for innovative development based on high-tech technologies.

At the same time, the issues related to the application of enterprise capacity management tools, including the lack of quality systems of assessment of capacity

utilization, are not sufficiently covered. It generally diminishes its effectiveness and ability to obtain the effect and ensure its development of the enterprise in modern conditions.

Mechanical engineering is one of the most complex and largest industries of Ukraine. Sectoral enterprises employ more than a third of the country's industrial personnel. Mechanical engineering is the basis of technological and technological progress of the country. In Ukraine, multidisciplinary mechanical engineering is developed, whose enterprises form a complex interconnected machine-building complex.

Assessment of the potential of the company should be carried out in the form of a comprehensive, step-by-step and elemental research.

With a comprehensive form of capacity assessment, all potential components that are integrated into a single indicator are investigated. The main methods of indicators' integration - expert or rating.

In a step-by-step assessment, it focuses on the main criteria that determine an enterprise's ability to meet its core objectives. In this case, the problem boils down to detailing the main criteria that provide a comprehensive assessment.

The mechanism for evaluating the use of machine-building potential should be part of the overall strategy for increasing the efficiency of production activity and take into account the principles of formation of this system at the enterprise.

Key words: *potential, mechanical engineering, state of the industry, region, strategy, formation, criteria, indicators.*

References

1. *Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy (2015)*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

2. *Concept of the National Target Economic Program of Industrial Development for the Period up to 2020*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.

3. *Statistical Yearbook of Ukraine 2017 (2018)*, Edited by O. H. Osaulenko, Avhust Treid, Kyiv.

4. *Statistical Information*, State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Tiutiunnyk I. V., Mishchenko V. A. (2015), "Analyses of Current State of Ukraine's Engineering Industry", *Visnyk NTU «HPI»*, № 28, pp. 109–112.